

31. Bâkî'nin "incinür" redifli gazelinin şerhi ve yapısal yönden incelenmesi**Mehmet AKIN¹****APA:** Akin, M. (2023). Bâkî'nin "incinür" redifli gazelinin şerhi ve yapısal yönden incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 560-582. DOI: 10.29000/rumelide.1369534.**Öz**

Bu çalışma 16. yüzyıl şairlerinden Bâkî'nin "incinür" redifli gazelinin şerhi ve yapısal incelenmesini konu almaktadır. Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde şerh ve yapısal incelemeyle ilgili kısaca bilgi verilmiştir. I. bölümün başında gazelin çevriyazısı, dizini ve sözlüğü bulunmaktadır. Sözlük anlamı verilirken daha çok metnin bağlamı esas alınmıştır. Sözcüklerin mensup oldukları diller ve türleri kısaltmalarla gösterilmiştir. Daha sonra gazelin günümüz Türkçesine çevirisi ve şerhine yer verilmiştir. II. bölümde eserin yapısal incelenmesi yapılmıştır. Yapısal incelemede önce biçim, kâfiye, redif, ölçü açısından şiir irdelenmiştir. Biçim incelemesinde Baki Divanı'nda kullanılan nazım şekillerinin oranı verilmiştir. Divandaki gazeller birim sayılarına, ölçüsüne, kâfiye ve rediflerine göre tetkik edilmiştir. Gazelde kullanılan redifin ve ölçünün şiirin anlamı üzerindeki tesiri yeri geldiğinde belirtilmiştir. Bâkî'nin ölçüyle ilgili tasarrufları gazel üzerinde gösterilmiştir. Sonra ünlü ve ünsüzlerin özelliklerine dikkat edilerek ses incelemesine değinilmiştir. Burada hangi ünlü ve ünsüzlerin fazla kullanıldığı, bunların şiirin anlamına ve ahengine sağladığı katkı belirtildi. Bir diğer başlıkta söz dizimi açısından gazel değerlendirilmiştir. Söz diziminde öğelerine ve cümle türlerine göre şiir incelenmiştir. Son kısımda ise anlamla ilgili tahliller söz konusudur. Gazel yapısal açıdan değerlendirilirken şekiller, tablolar ve grafiklerle istatistikî veriler gösterilmiştir. Şiirin yapı özellikleri ile anlamı arasında yeri geldiğinde ilgiler kurulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler paylaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: yapısal inceleme, şerh, Bâkî, gazel**Commentary and structural examination of Bâkî's gazel with "incinür" redif****Abstract**

This study is about the commentary and structural analysis of the 16th century poet Bâkî's ghazal with "incinür" redif. The study consists of introduction, two main parts and conclusion. In the introduction, brief information about the annotation and structural analysis is given. At the beginning of Chapter I, there is the ghazal's transcript, index and dictionary. While giving the dictionary meaning, the context of the text is taken as a basis. Languages and types of words are shown with abbreviations. Then, the translation of the ghazal into today's Turkish and its commentary are given. II. In this section, the structural analysis of the work has been done. In the structural analysis, first, the poem was examined in terms of form, rhyme, redif, and meter. In the form analysis, the ratio of verse forms used in Baki's Divan is given. The ghazals in the divan were examined according to their unit number, scale, rhyme and redif. The effect of the redif and meter used in the ghazal on the meaning of the poem is indicated when appropriate. Baki's savings on measurement are shown on the ghazal. Then, the sound analysis was mentioned by paying attention to the features of vowels and consonants. Here, it is stated which vowels and consonants are used more and their contribution to

¹ Dr., (Malatya, Türkiye), mehmetakin45@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9509-4710 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 18.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1369534]

the meaning and harmony of the poem. In another title, ghazal was evaluated in terms of syntax. Poetry has been examined according to its syntax elements and sentence types. In the last part, there are analyzes related to meaning. While evaluating the gazel from a structural point of view, statistical data are shown with figures, tables and graphs. It has been tried to establish relations between the structure features of the poem and its meaning. In the conclusion part, the obtained data are shared.

Keywords: structural review, commentary, Bâkî, ghazal

Giriş

Edebi metinler yan ve mecaz anlamlar bakımından zengin olduğu için farklı yorumlanmaya müsaittir. Edebi metinler içinde özellikle şiir mecaz açısından zengindir. Mecazlı ifadelerin zengin olduğu metinler genellikle açıklanmaya muhtaç olmuştur. Böyle olunca da şiirler geçmişten günümüze kadar farklı metotlarla incelenmiştir. Eski edebiyatımızda özellikle şerh denen bir açıklama yoluna gidilmiştir. şerhle metnin kapalı kalan ya da eksik bırakılan yönleri izah edilmeye çalışılarak şiir metni daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Kâtip Çelebi, eser yazmanın amaçlarını yedi madde hâlinde özetlerken eksik kalan kısımları tamamlama, söz kapalıysa açıklama, müellifin hatalarını düzeltme gibi cihetlere işaret eder. Aslında her yazar/şair eserini şerhe gerek olmayacak şekilde, anlaşılması için yazdığı hâlde daha çok üç nedenle şerhe ihtiyaç duyulur: Birincisi eseri ortaya koyan kişinin zekâ, kâbiliyet ve birikim seviyesine göre incelediği konuyu kendince yeterli bir ölçüde ortaya koysa da bazen eserin bazı yerlerini anlamak güçleşir. Bu durumda eserin o zor ve gizli anlamlarının açıklığa kavuşması, şerh edilmesi gerekir. İkincisi müellifin eserin anlaşılır olmasına güvenerek veya farklı bir ilmin alanına girmesinden dolayı bazı temel bilgileri eserde kullanmaması, bazılarını düzenlemeyi ihmal etmesi veya bazı hükümlerin öncülerinin kaldırılmasıdır. Üçüncüsü sözün yorumla ile ilgili anlamlarının ihtimal dahilinde olması veya mecazî ifadelerin kullanılmasıdır (Kâtip Çelebi, I, 2007: 37-38).

Geleneksel şerh metodu günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir ve günümüzde bile sayđı ile karşılanabilecek bir dil, mantık ve bilgi zeminine oturtulmuştur. Ancak Batı kültürünün etkisiyle birlikte bizde de bu konulara yaklaşımlarda değişikliklerin başladığı görölür (Kortantamer, 1994: 3).

Günümüzde metin incelemelerinde yapısal yönteminin birçok edebi metne uygulandığı bilinir. Sadece modern metinlerin incelenmesinde değil, klasik metinlerin incelenmesinde de yapısalcılıktan yararlanılır. Bununla ilgili ilk çalışma Cem Dilçin'in "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi"² (Dilçin, 1991) adlı makâlesidir.

Dilçin, bu makâlesinde klasik şerh yönteminden yararlanmasının yanında yapısalcı yöntemi de kullanmıştır.

Bu çalışmamızda Bâkî'nin "incinür" redifli gazelinin daha çok yapısal yönüyle inceleyeceğiz. Bunun yanında gazelin kısa bir şerhini de yapacağız. Yapısal yöntem, divan şiiri gibi belirli kurallara dayanan (nazım birimi, kâfiye örgüsü, ölçüde ortaklık vb.) şiir için elverişli bir zemindir. Nazım biçimlerinin belli kalıplarla yürümesi, bu yapı unsurlarının bir araya gelerek anlama hizmet etmesi yapısalcılığın divan şiirine uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

² Yaptığımız çalışmada Cem Dilçin'in bu makâlesini esas aldık.

I. Bölüm: gazelin çevriyazısı, dizini ve sözlüğü, günümüz Türkçesine çevirisi ve şerhi

1.1. Gazelin çevriyazısı

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

1 Dil ne mihnetden kaçar hergiz ne gamdan incinür

Heçr elinden çekdüğü cevr ü sitemden incinür

2 Katlüme engüst-i yâr itsün işâret gam degül

Kangı nâ-dândur o kim hükm-i kalemden incinür

3 Olsa kahrunla mukayyed lutfidur ihsânıdır

Yâr eger incinse de mahz-ı keremden incinür

4 Kâmeti servin nem-i eşküm ser-efrâz eyledi

N'oldı ol nâzük-nihâle şimdi nemden incinür

5 Gözlerüm yaşımı sôfi istemez yem kıldugum

Görmedüm bir böyle har 'âlemde yemden incinür

6 Hûn-ı eşküm bir zamân âlûde kıldı işigin

Bana dil-ber Bâkıyâ dahi o demden incinür

1. 2. Metnin dizini ve sözlüğü

Türkçe sözcük hazinesi bakımından zengin olan bu gazel Bâkî'nin diğer gazellerine göre farklılık arz etmektedir. Farsça ve Arapça sözcük dağarcığı genel temayülün aksine az kullanılmıştır. Bu dillerdeki kelimelerin az olması, yine aynı dillerdeki tamlamalara az yer verilmiş olması şiirin dilinin açık ve akıcı olmasını sağlamıştır. Aşağıda sözcüklerin metinle ilgili anlamları alfabetik olarak sözcük türlerine göre, sözcüklerin mensup oldukları diller belirtilerek verilmiştir. Sözcüklerin ve sözcük gruplarının anlamları verildikten sonra gazelin hangi beytinin hangi dizesinden alındıkları (1a), (1b), (2a) şeklinde belirtilmiştir.

âlem *i.* (Ar.)Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren (5b).

âlûde: *sıf.* (Fars.) Bulaşmış, bulaşan (6a).

âlûde kılmak: *f.* (T.) bulaştırmak (6a).

Bâkî:*sıf.*(Ar.) **1.** 16. Yüzyıl divan şairi.**2.** Ebedî, ölümsüz (6b).

bana: *zm.* (T.) Ben zamirinin yönelme hâli (6b).

bir: *sıf.* (T.) Belirsiz sıfat olarak herhangi bir şeyi, yeri veya kimseyi gösterir (5b), (6a).

böyle: *sıf.* (T.) Bunun gibi olan, buna benzer, bu türlü, bu tarzda ve sıfatta bulunan (5b).

cevr: *i.*(Ar.)Haksızlık edip incitme, eziyet, cefâ, gadr, zulüm (1b).

çekmek: *f.* (T.) **1.** (Bir kimse veya bir şey yüzünden) Devamlı üzüntü ve sıkıntı içinde bulunmak, sıkıntısını çekmek. **2.** Sıkıntı ve üzüntü duyarak yaşamak, ızdırap içinde olmak (1b).

- dahi:** *bağ.*(T.) Üstelik, fazla olarak, bile, daha, de anlamlarına gelen kuvvetlendirme sözü (6b).
- de:** *bağ.*(T.) Dahi, bile, vb. manalara gelen, kelimededen ayrı yazılan takı(3b).
- degül:** *edat* (T) 1. -im, -sin, -dir, idi gibi eklerin ve imiş, ise, iken'in başına gelerek cümlelerin anlamını olumsuz hâle getiren kelime (2a).
- dem:** *i.*(Ar., Fars.)**1.** Kan. **2.**Zaman, an, çağ (6b).
- dil:** *i.*(Fars.)Gönül (1a).
- dilber:** *i.*(Fars.)Gönlü kendine çeken, güzel(6b).
- eger:***edat* (Fars.) Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir, şayet (3b)
- el:** *i.* (T.) Bazı söyleyişlerde teşmil yoluyla işi yapanın veya o işin yapılmasına tesir eden kimsenin yerini tutar (1b).
- elinden çekmek:** *deyim* (T.) Biri ya da bir şey yüzünden üzüntü ve sıkıntı yaşamak (1b).
- engüşt:** *i.* (Fars.) Parmak (2a).
- eşik:** *i.* (T.) **1.** Kapı boşluğunun alt tarafına gelen kısım **2.** *teşmil.* Kapı (6a).
- eşk:** *i.* (Fars.) Gözyaşı (4a), (6a).
- etmek:** *yard. f.* (T) Yapmak, eylemek (2a).
- eylemek:** *yard. f.* (T.) "Etmek, yapmak" anlamında yardımcı fiil (4a).
- gam:** *i.* (Ar.) Kaygı, tasa, keder, iç darlığı (1a).
- gam değil:** Zararı yok, ne çıkar (2a).
- göz:** *i.* (T.) Görme organı (5a).
- görmek:** *f.* (T.) **1.**(Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna) Şâhit olmak, müşahede etmek. **2.**Karşılaşmak, rast gelmek, tesadüf etmek (5b).
- har:** *i.* (Fars.) Eşek (5b).
- hecr:** *i.* (Ar.) Ayrılık (1b).
- hergiz:** *zf.* (Fars.) Asla, kat'iyen, hiçbir vakit, hiçbir şekilde (1b).
- hûn:** *i.*(Fars.) Kan (6a).
- hükm:** *i.* (Ar.) **1.** Bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı. **2.** Tesir, nüfuz, kudret. **3.** Emir, buyruk (2b).

hük-m-i kalem: *i. tam.* Kalemin hükmü (2b)

ihsan: *i. (Ar.)* **1.** Bağışlama, bağışta bulunma. **2.** Lutuf, kerem, iyilik (3b).

incinmek: *f. (T.)* Gönlü kırılmak, gücüne gidip üzölmek (1a), (1b), (2b), (3a), (3b), (4b), (5b), (6b).

istemek: *f. (T.)* Dilemek, talep etmek, arzu etmek (5b).

işaret: *i. (Ar.)* Bir manayı el, parmak, kaş, göz, baş ile gösterme (2a).

işâret etmek: (Bir şeyi el, yüz, baş hareketiyle) Anlatmak, göstermek (2a).

kaçmak: *f. (T.)* Korkup çekinmek, göze alamamak (1a).

kahr: *i. (Ar.)* İnsanın içine işleyen derin üzüntü, sıkıntı, keder (3a).

kalem: *i. (Ar.)* Karar veren, yazan. (2b).

kâmet: *i. (Ar.)* Boy, endam (4a).

kangı: *sif. (T.)* Hangi (2b).

katl: *i. (Ar.)* Öldürme, öldürölme (2a).

kerem: *i. (Ar.)* **1.** Ruh asâletinin gereğı olan cömertlik, âlicenaplık **2.** Lutuf, iyilik, merhamet, ihsan (3b).

kılmak: *yârd. f. (T.)* Etmek, eylemek, yapmak (5a), (6a).

kim: *bağ. (Fars.)* İki cümleyi sebep, sonuç vb. çeşitli fonksiyonlarda birbirine bağlayarak birleşik cümle hâline getirir (2b).

lutf: *i. (Ar.)* **1.** İyilik, yumuşaklık, hoşluk **2.** İhsan, kerem, cömertlik (3a).

mahz: *i.* Bir şeyin tâ kendisi, aslı (3b).

mihnet: *i. (Ar.)* **1.** Sıkıntı, zorluk, eziyet **2.** Üzüntü, dert, elem, keder, gam, ızdırıp (1a).

mukayyet: *sif. (Ar.)* Bir şeye veya kimseye maddî yahut manevi bir bağla bağlanmış olan, bağlı, kayıtlı (3a).

mukayyet olmak: Dikkat ve alâka ile gözetmek, önem verip üstüne düşmek (3a).

nadan: *sif. ve i. (Fars.)* Câhil, bilmez, bilgisiz (kimse) (2b).

nazik: *sif. (Fars.)* Hareketleri karşısındakinde hoşnutluk uyandıracak şekilde ince, zarif, ölçölü, yumuşak ve terbiyeli olan (kimse) (4b).

ne... ne: *bağ. (T.)* Bağlaç olarak ve tekrar edilerek cümlede yer alan aynı değerdeki ögelerin başına getirildiğinde bunları red ve inkâr etmek için kullanılır (1a).

nem: *i.* (Fars.) **1.** Hafif ıslaklık, hafif yaşlık **2.** *zm.* (T.) Hangi şey, neyim (4b)

nihal: *i.* (Fars.) Fidan gibi tâze ve düzgün vücutlu sevgili (4b).

ol: *zm.* (T.) Tekil üçüncü şahsı gösterir (4b).

olmak: *yard. f.* (T.) **1.** Meydana gelmek, vukû bulmak. **2.** Gerçekleşmek, tahakkuk etmek (3a), (4b).

serefrac: *sıf.* (Fars.) **1.** Başımı kaldıran, yücelere, yükseklere uzanan **2.** sıf. ve *i.* mec. Benzerlerinden üstün olan (kimse), seçkin, mümtaz (4a).

serefrac (Serfiraz) etmek (eylemek): Yüceltmek, yükseltmek (4a).

serv: *i.* (Fars.) Boyu, endâmı serviyi andıran sevgili (4a).

servin kâmeti: *i. tam.* Sevgilinin boyu (4a).

sitem: *i.* (Fars.) **1.** Bir kimseye herhangi bir davranışından dolayı üzüldüğünü, kırıldığını, alındığını öfkelenmeden belirtme, dostça çıkışma **2.** Eziyet, cefâ, zulüm, haksızlık (1b).

sofi: *i.* (Ar.) Tasavvuf ehli olan ya da onlardan geçinen zahit (5a).

şimdi: *zf.* (T.) İçinde bulunduğumuz zamanda, şu anda (4b).

ü: *bağ.* (Fars.) "Ve" bağlacının nazımda sessiz harfle biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonraki okunuşu (1b).

yâr: *i.* (Fars.) Sevgili (3b).

yaş: *i.* (T.) Gözyaşı (5a).

yem: *i.* (Ar.) **1.** Deniz **2.** İ (T.) Hayvan yiyeceği ((5b)).

zaman: *i.* (Ar.) **1.** vakit. **2.** Bu kavramın belirli sınırlar içinde kalan bir parçası (6a).

1.3. Gazelin günümüz Türkçesine çevirisi ve şerhi

1. Dil ne mihnetden kaçır hergiz ne gamdan incinür

Hecr elinden çekdüğü cevri ü sitemden incinür

Gönül asla ne mihnetten kaçır ne gamdan incinir; ayrılık elinden çektiği cefa ve sitemden incinir.

Âşığın gönlü sevgili uğruna çektiği sıkıntılardan, eziyetten incinmez, onu asıl inciten sevgiliden ayrı kalmaktır. Âşığın mihnet ve gamdan incinmediği, huzursuz olmadığı ne...ne bağlaçlarıyla ve hergiz zarfıyla güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. "Kaçmak" sıkıntı ve tehlikeden uzaklaşmak içindir. Gönül üzüntüye alıştığı için sıkıntı ve gamdan etkilenmez, onlarla ünsiyet eder. Bu, mihnet ve gamın âşığın yüreğinde sürekli bulunduğunu da gösterir. Âşığı asıl üzen sevgiliye duyulan hasrettir. O, ayrılık yerine sevgilinin ettiği bütün cefa ve eziyetleri çekmeye hazırdır. Âşığın amacı vuslata ermektir, vuslatın gerçekleşmemesi hasreti arttırmaktadır. Bir şeyin "elinden çekmek" ondan muzdarip olmaktır. Beyitte

mihnet, gam, hecr, cevr ü sitem, incinmek kelimeleri arasında tenasüp vardır. Tenasüp sanatıyla aynı kavram alanıyla ilişkili kelimeler bir arada kullanılmıştır. Böylece şiirin ana duygusu daha bariz bir şekilde gösterilmiştir. Bu beyitte âşığın duyguları hâkimdir. Gönül bu duyguların yaşandığı yerdir. İlk kelimenin "dil" olması âşığın gönlünün durumunu ön plana çıkarmak istediğini gösterir. Gönlü en çok yakının "hecr" olması da yine bu kelimenin dize başında tercih edilmesiyle ortaya konulmuştur. "İncinme" fiiliye gönlün ayrılık sonucu düştüğü hâli anlatması bakımından önemlidir.

2. Katlüme engüst-i yâr itsün işâret gam degül

Kangı nâ-dândur o kim hük-m-i kalemden incinür

Öldürülmem [için] yârin parmağı işâret itsin, gam değil; o hangi cahildir ki kalemin hükmünden incinir.

Âşık sevgilinin kendisine yapacağı her şeye razıdır, ona teslim olmuştur. Sevgiliye teslim olmamak cahilliktir. Âşık sevgilinin kendisi hakkında ölüm hükmü vermesine dahi razıdır. Beyitte "kalem" ile kastedilen "adalet" olduğu gibi "kader" de olabilir. Kalem, Levh-i mahfuz'da olacak her şeyi yazan araçtır (Güneş 2022: 54). Yani insanın kaderini temsil eder. Kader değiştirilemez. Bunun için çabalamak boşunadır. Zira kaderde yazan şey başa gelir. Levh-i mahfuz, birinci levhte küllî olan hususların ayrıntılı hâle getirildiği ve sebeplerine bağlandığı küllî nefis-i nâtika levhidir, buna kader levhi de denir (Uludağ, 2016: 229). Kaderine razı olamayan, başına gelen şeylere isyan eden câhil kimselerdendir. Burada "engüst-i yâr itsün işâret" tabiri ile bir cezanın uygulanması için emir verme kastedilmiştir. Verilen karar idam cezasıdır. Emri veren sevgilidir. Cezalandırılan âşıktır. Âşık, sevgilinin adaletine ve kendisine çizeceği kadere razıdır. Beyitte bir mahkeme atmosferi vardır. Bu mahkemede hâkim sevgilidir. Hakkında karar verilecek hükümlü âşıktır. Ceza ise ölümdür. Sevgilinin hükmüne razı olmayanın durumu soru cümlesiyle (Kangı nâ-dândur) verilmiştir. Zira onun hükmünü sorgulamak şaşılacak bir şeydir. Hük-m-i kalem sözcüğünde mecaz-ı mürsel sanatı vardır.

3. Olsa kahrınla mukayyed lutfudur ihsândur

Yâr eger incinse de mahz-ı keremden incinür

[Sevgili] kahrınla ilgilense [bu onun] lütfudur, ihsandır. Yâr eğer incinse de [bu] cömertlikten dolayı incinir.

Sevgilinin âşığın üzüntüsüyle ilgilenmesi onun bir lütfudur, ihsandır. Sevgili eğer incinse bu cömertlikten dolayı incinir. Çünkü bu sevgilinin tabiatı değildir. Sevgili âşığa ilgi göstermez. Onun kederiyle ilgilenmez. Âşık için en önemli cömertlik sevgilinin küçük bir ilgisidir. Âşığın sermayesi çektiği gamdır. Bu gamın sevgili tarafından önemsenmesi âşığa büyük bir ihsandır. Zira onun yaşama sebebi sevgilidir. Kahr; üzüntü, acı ve sıkıntının derin şekilde yaşanan hâlidir. Mukayyet, bir şeye ya da kimseye alaka gösterip, önemseyip, üzerine düşmek anlamlarıyla kullanılmıştır. Lütuf; hoşluk, güzellik, iyi muamele, iyilik kolaylık, yardım göstermek demektir (Pala, 2013: 292). Lütuf, ihsan, kerem kelimeleri yakın anlamlı kelimelerdir. Âşık bu üç kelimeyi bir arada kullanarak sevgilinin ilgisine ne kadar muhtaç olduğunu daha vurgulu bir şekilde göstermiştir. Sevgilinin âşığa karşı iyi muamelesi, iyiliği kahr içinde yaşayan âşığın en çok ihtiyaç duyduğu şeydir. Bu iyilik sevgilinin âşığa merhamet etmesidir. Âşığın en büyük beklentisi sevgilinin kendisine acımasıdır. Burada kullanılan "de" bağlacı aslında sevgilinin herhangi bir şeyden incinmediğini, onu umursamadığını anlatmak içindir. Âşığın kahrının farkına varıp ona acıması, sevgilinin nazlı hâlidenden verdiği küçük bir ödündür. Bu da sevgilinin tabiatında olmadığı

için önemli bir fedakarlıktır. Bu beyitte söz dizimi ile ilgili bir sorun yoktur. Ancak anlam kapalı ve karmaşıktır. Yani takid-i manevî³ söz konusudur.

4. Kâmeti servin nem-i eşküm ser-efrâz eyledi
N'oldı ol nâzük-nihâle şimdi nemden incinür

Gözyaşım servi [gibi olan sevgilinin] boyunu uzattı. O nazik fidana n'oldı şimdi ne[ya]mden incinir.

Sevgilinin servi gibi boyunun, boy atıp yükselmesini sağlayan âşığın gözyaşıdır. Burada dökülen gözyaşı çekilen acı mübalağa yoluyla anlatılmaktadır. Çünkü gözyaşının fazlalığı âşık için övünme sebebidir. Beyitte geçen "ser-efrâz eylemek" hem "yüceltmek" hem "yükseltmek" anlamlarında kullanılmıştır. Yükseltmek anlamıyla sevgilinin servi gibi boyunun âşığın gözyaşıyla uzadığı anlatılmak istenmektedir. Nasıl ki bir ağaç sulandığında gelişip uzarsa sevgilinin bu kadar uzun boylu olması da âşığın gözyaşından dolaydır. Yüceltmek anlamı ise sevgilinin mümtaz biri olmasını sağlayan şeyin âşığın onun uğrunda döktüğü göz yaşları olduğu söylenerek verilir. Fakat durum böyleyken sevgili âşığın gözyaşından artık rahatsız olmaktadır. Bir bitkiye aşırı su verildiğinde ona nasıl zarar veriyorsa âşığın sevgili için çok gözyaşı dökmesi de sevgiliyi böylece incitmekte ve huzursuz etmektedir. Âşık bu durum karşısında serzenişte bulunuyor. Birinci dizide "serv" ikinci dizide "nihâl" kelimesi tercih edilmiştir. Nihâl sevgilinin tazeliği, narınlığı ifade ettiği için incinme fiiliyle birlikte kullanılmıştır. "Nem" kelimesi burada iki anlamda kullanılarak iham yapılmıştır. Anamlardan birincisi gözyaşı, diğeri ise "neyim"den anlamıdır. Beyitte şaşırma anlamı vardır. Sevgili âşığın gözyaşına alışıksın, bunu doğal karşılarken şimdi bunu yadırgıyor. Âşık bu duruma şaşırıyor. Serv, nihâl kelimesiyle sevgili kastedilerek istiare yapılmıştır. Bu istiareler klasik şiirde kalıp hâlini almıştır. Sevgilinin boyu ve endamı anlatılırken kullanılır. Beyitte dizeler arasında paralel bir söyleyiş vardır. Birinci dizide geçen "kâmeti servin"e karşılık alt dizide "ol nâzük-nihâl", "nem-i eşküm"e karşılık ise "nem" kelimesi kullanılmıştır.

5. Gözlerüm yaşını sôfi istemez yem kıldugum
Görmedüm bir böyle har 'âlemde yemden incinür

Sûfi, gözyaşlarımı deniz [gibi] etmemi istemez. Âlemde yemden incinen böyle bir eşek görmedim.

Sûfi âşığın gözyaşını deniz kadar akıtmasını istemez. Çünkü gözyaşı samimi bir sevginin göstergesidir. Sûfinin ise davranışlarında içtenlik yoktur. Onun en iyi bildiği şey kınamaktır. Âşık döktüğü gözyaşlarından dolayı toplum nezdinde itibarını yitirir. Gerçek âşık bunu umursamaz. Fakat âşığın düştüğü bu hâller sûfinin gözünden kaçmaz ve onu ayıplar. Rint olan âşık ise sûfinin bu huyunu temsil yoluyla eşeğe benzeterek yerer. Bu yergi, alaycı ve hakarete varan bir üslupla yapılmıştır. Sûfinin âşığın gözyaşını akıtması karşısında aldığı tavır katı ve taş kalpli bir tavidir. Sûfi burada âşığın samimi sevgisini daha belirgin bir şekilde ortaya koymak için kullanılan bir tiptir. Gerçek âşık kınama ve ayıplamaları umursamaz. Sûfi, dinin özüne inemeyip zahirde kalmış, hakikate vasıl olamamış, Hakk'a erişememiş ve âşıkları devamlı eleştiren tip olarak görülüp olabildiğince yerilir (Üstüner 2007: 501). Âşığı her an gözleyen, onu adım adım takip eden sûfi her fırsatta âşığı yakalayıp nasihat ve irşat ile onu kendi yoluna çekmeye çalışır. Kalem elinde olan âşık ise zekice söz oyunları ile ona türlü cevaplar verir (Şentürk, 1996: 53). İncelediğimiz bu beyitte de âşığın söz oyunuyla sûfiyle alay ettiğini görmekteyiz. Eş sesli/sesteş "yem" kelimeleri kullanılarak iham yapılmıştır. Birincisi deniz, ikincisi ise hayvan "yem"i anlamlarındadır. "Eşek" istiaresi, genellikle "nefs/nefsanî hasletlerden kendini arındıramamış kimse,

³ Cümlelerin sözdiziminden değil de kastedilen anlamı belirleyecek ipucunun eksikliğinden kaynaklanan bir kapalılık ve karışıklığı barındırması (Akın, 2016: 124).

gönlünü ve zihnini dünyalıklarla, faydasız ve boş söz ve duygularla meşgul eden kişi ve ilmiyle amel etmeyen âlim” gibi manaları ifade etmek üzere tasavvufta kullanılmıştır (Ögke, 2007: 20). Bunun yanında gerek rakip gibi inatçı olarak nitelendirilmesi sebebiyle mizaç itibarıyla ve gerekse taç, hırka, seccade vb. yükleri taşıması sebebiyle eşek ile ilgili benzetmeler yapılır (Şentürk, 1996: 74). Bu beyitte ise sūfi eşeğe benzetilerek sevgilinin değerini anlamayan bir gafil olarak gösterilmiştir. Bunun idrakinde olsa içten göz yaşlarından dolayı âşığı ayıplamazdı.

6. Hûn-ı eşküm bir zamân âlûde kıldı işigin
Bana dil-ber Bâkiyâ dahi o demden incinür

Kanlı gözyaşım bir zaman eşiğini [kana] buladı. Ey Bâkî! Dilber daha o demden bana incinir.

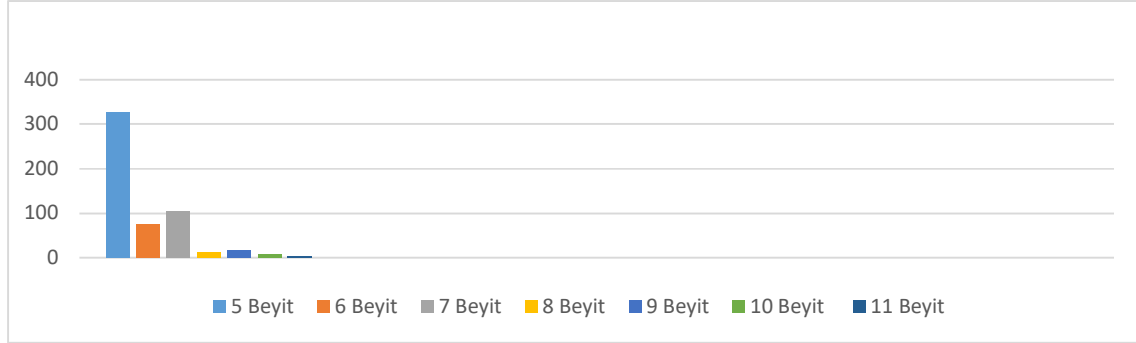
Âşık gözyaşlarıyla sevgilinin kapısının eşiğinde ağlar. Bu ağlamak o kadar uzun sürer ki gözyaşları kana dönüşür ve sevgilinin eşiği kana bulanır. Kanlı gözyaşı vücudu maddeden, masivadan temizler. Kanlı gözyaşı ciğer kamıdır. Ciğer kamı ise aşk ızdırabıdır (Tarlan, 2018: 52-210). Âşığın sevgilinin kapısının eşiğinde bulunması ondan uzaklaşmaması, ayrılamamasının göstergesidir. Sevgili ise bu durumdan rahatsızdır. Bu sebeple vuslat gerçekleşmez. Âşığın gözyaşı da böylece dinmez. Divan şiirinde sevgilinin en bariz yönlerinden biri ulaşılmazlıktır. Sevgilinin güzelliğindeki aşırılık ile âşığın ona ulaşmasındaki zorluk arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkide eşik, özellikle sevgili ile âşık arasındaki en yakın mesafeyi ve sınırı teşkil etmesinden hareketle âşıklık hâllerinin en üst seviyede yaşandığı yer olarak öne çıkar. Âşığın sevgiliye belki de en çok yaklaşabileceği an eşikte bulunduğu andır. Eşik, âşık için bir niyaz ve ağlama yeri, sevgili ile ilgili duyguların yoğunlaştığı ve aşkta sadakatin sergilendiği yerdir (Eren, 2010: 273). Beyitte geçen “bir zaman” ifadesiyle âşığın sevgilinin kapısında uzun bir zaman gözyaşı döktüğü anlaşılmaktadır. Bu zaman o kadar uzundur ki âşık bile ne kadar sürdüğünü tam olarak bilememektedir. Bu zamanın uzunluğu sadakat göstergesidir. İkinci dizede geçen “dahi” kelimesi sevgilinin âşığın bir zamanlar kapısında çektiği çileyi daha unutmadığını ve bundan dolayı rahatsızlığını anlatmak için tercih edilmiştir. Burada “dem” sözcüğü zaman ve kan anlamlarında kullanılarak iham yapılmıştır. Gazelin bu beyti de dahil son üç beytinde mübalağalara yer verilmiştir.

II. Bölüm: Gazelin yapısal yönden incelenmesi

2.1. Biçim, ölçü ve uyak incelemesi

2.1.1. Biçim

Gazel divan şiirinde en çok tercih edilen nazım biçimidir. Beyitler hâlinde yazılır. Beyit sayısı genellikle 5 ve 15 arasındadır. Beyit sayısı 15'ten fazla olan gazeller nadiren de olsa vardır. Bunun yanında 5 beyitten az olan gazeller de çok görülmez. Divan şairleri çoğunlukla 5-7 beyitlik gazeller yazmıştır. Bâkî Divan'ındaki gazellerin yarısından fazlası 5 beyitten oluşmaktadır. Bundan sonra 7 beyitlik gazeller, üçüncü olarak 6 beyitlik gazeller gelir. Divandaki 548 gazelden 76'sı 6 beyitlidir. Bâkî'nin gazellerinin çoğu 5 beyit olmasına karşılık incelediğimiz bu gazel 6 beyittir.

Grafik 1 Bâkî'nin gazellerinde beyit sayısı

Gazelin ilk beytinin mısraları birbiriyle kâfiyeli sonraki beyitlerin ilk dizeleri serbest, ikinci dizleri ise birinci beytin dizeleriyle kâfiyelidir. Kâfiye örgüsü aa ba ca da ea ... şeklindedir. "İncinür" redifli gazelde de bu genel temayül devam ettirilmiştir. Divan şairleri gazel nazım şeklini divanlarında yoğun bir şekilde tercih etmişlerdir. Diğer nazım şekillerine oranla gazeli en fazla tercih eden şairlerden olan Bâkî 548 gazel (%86,6), 27 kaside (%4,24), 21 kıta/nazm (%3,30), 9 musammat (%1,41), 31 müfret/matla (%4,87) olmak üzere şiir yazmıştır (Babacan, 2012: 79). Bâkî kelime hâlinde olan redifleri yoğun kullanan bir şairdir. Şiirinde redif sayesinde ortak kavramları kullanarak çağrışım kolaylığını sağlamıştır. Divanında 548 gazelden 171'inde kelime hâlinde bulunan redifler vardır. Hem kelime hem ek olarak redif ise 120 gazelde mevcuttur. Bu gazellerden biri de "-den incinür" redifli gazelidir. Gazelde "-den incinür" redifi merkeze alınarak ana duygu verilmeye çalışılmıştır.

Grafik 2 Bâkî'nin gazellerinde redif

Bu gazel iki ana bölüme ayrılarak incelenebilir. 1-3 beyitler I, 4-6 beyitler II. bölümdür. Birinci bölüm âşğın çektiği cevr ü cefalar ve bunlara teslimiyeti, ikinci bölüm ise âşğın yaşadığı üzüntü ve bundan dolayı sevgiliye serzenişi, çevreye eleştirisi olarak ele alınabilir. Burada beşinci beyti her ne kadar II. bölüm içerisinde değerlendirsek de âşğın sevgiliden çevreye yönelmesinden dolayı bu beyit ayrı değerlendirilebilir. Bu beyitte sufiye karşı bir küçümseme, tahkir, yerme (Uyan, 2022: 169) anlamı vardır. II. bölüm içerisinde yer alan 4,5, 6. beyitler "nem", "yem", "dem" sözcükleri iki anlama gelecek şekilde kullanılmalarından dolayı bir söyleyiş benzerliği doğurmaktadır. Bunun yanında serzeniş, yerme üsluplarının kullanımı bu beyitleri birbirine yaklaştırmaktadır.

2.1.2. Ölçü

Divan şiirinde aruz ölçüsü tercih edilir. Bu vezin ritim ve ahenk açısından şiiri müziğe yaklaştırmaktadır. Türk şairleri aruz veznini ilk kullandıklarında bu vezni Türkçeye uygulamada bazı güçlükler yaşadılar. Fakat veznin kullanımı yaygınlaşınca şiir diline birçok Arapça ve Farsça sözcük girdi. Bu da aruz

vezninin uygulanmasındaki kusurları azalttı. Divan şiirinin kendine has bir dil geliştirmesinde aruz ölçüsünün önemli etkisi oldu. Bu vezin özellikle maharetli şairler elinde Türk şiirinin tekâmül göstermesinde önemli bir araç oldu. Bu şairlerden biri de 16. yüzyılın “şairler sultanı” Bâkî'dir. Çalışmanın bu bölümünde onun gazeli vezin açısından değerlendirilecektir.

Ritmin/ölçünün olmadığı yerlerde birlikten yoksunluk, düzensizlik ve hareketsizlik vardır. Eliot, şiirde musikiyi yakalayabilmek için bir şairin en çok ihtiyacı olan şeyleri, ritim anlayışı ve bu ritmik yapıyı şiirle kaynaştırabilme gücünde görür (Macit, 1999: 440).

Aruzun remel bahrinde fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yazılan bu gazel hem ahengi hem kullanılış rahatlığı nedeniyle Türk şairleri tarafından en çok benimsenen ve uygulanan kalıplarındandır. Türk şiirindeki gazellerin üçte birine yakını bu kalıpla yazılmıştır (İpekten, 2014: 223). Aruz kalıpları içerisinde en kalın sesli, en ağır ritimli ve tekdüze kalıptır. Dört tef'ileli kalıplar içerisinde 4 açık hece barındırmasıyla en az açık heceye sahip kalıplardan birisidir (Dilçin, 1991: 71). Bu kalıp lirik şiirde çok kullanılmıştır (Gibb, 1999: 83).

Bâkî bu gazelinde 17 imaleye başvurmuştur. Bunların üçünde Farsça tamlamalardaki izafet kesresi (hükm-i, mahz-ı, nem-i) imale yapılmıştır. Bu seslerde imale yapmak önemli bir kusur kabul edilmez. Yine üç iyelik ekinde (çekdiği, kâmeti, yaşını), ü ve de bağlacıyla yapılan imaleler de divan şiirinde hoş görülür. Diğer imale, görülen geçmiş zaman ekinde (kıldı) yapıldığı için şiirin ritmini bozmamıştır. Yönelme eki (katlûme, nihâle), vasıta hâliyle (kahrunla), yapılan imaleler de vurguyu üzerine çektikleri için bu önemli bir kusur sayılmaz aksine anlamı güçlendirirler. Aynı durum kelime kökünde (yaşını, ışığın, bana, dahi) yapılan imaleler için de söz konusudur.

Gazelde dikkati çeken bir başka yön ulamaların (vasl) medli hecelerde yapılmasıdır. Meddin gerektiği yerlerde medde başvurmamak bir aruz kusurudur. Bâkî bu gazelde medli hecelerde (hecr elinden, cevı ü, yâr eger, zamân âlûde) ulama yaparak bu kusurun önüne geçip daha ahenkli bir söyleyiş yakalamıştır. Bir ulama da “cevı”den sonra ü bağlacının getirilmesiyle yapılmıştır. Vasl (ulama) yapılması şiirde bir akıcılık ve söyleniş kolaylığı meydana getirir (Selçuk, 2004: 290).

Tablo 1 Aruz unsurlarının dağılımı

Beyitler	1	2	3	4	5	6
İmâle	1	2	3	4	2	5
Vasl	2	1	0	1	0	0
Medd	0	0	0	0	0	0
Zihâf	0	0	0	0	0	0

2.1.3. Uyak ve redif

Şiirde ahenk unsuru olarak kullanılan kâfiye ve redif şairin yeni buluşlar yapmasına kılavuzluk yapar. Şiirin hafızalara yerleşmesini sağlar. Bunun yanında mısraların ahenkli bir şekilde kesilmesini temin

eder. Divan şiirinde kâfiyelerin çoğu zengin ya da tam kâfiyedir. Bunlar klasik şiirde mücerret ve mürekkep⁴ kâfiyelerdir. Bu, şiirin ahenk açısından güçlü olması içindir. Kâfiyelerden sonra getirilen rediflerle şiirde ahenk perçinlenmiştir (Kabaklı, 2008: 642-643). Mısra sonlarında tekrarlanan ahenk unsurlarıyla şiir müziğe yaklaştırılmış olur. Yahya Kemal Türk şiirinde kâfiyenin değil, redifin şiirin asıl dayanak noktası olduğunu söyler. Türkçede fiiller cümlelerin sonuna geldiği için redifin şiirde kullanımının bir nevi zaruret oluşturduğunu belirtir. Fiillerden kâfiye olmayacağını ancak başka türden kelimelerin kâfiye yapılabileceğini, rediften önce kâfiye gelebileceğini vurgular (Beyatlı, 1971: 133).

Yahya Kemal, Türk ve Acem şiirinde kâfiyenin hareket noktası olduğunu söyler. Ona göre Türk şiiri daha çok rediften ortaya çıkar; Türk redifi buldu mu şiirin özünü söylemiş demektir. Şair için kâfiye ise kuşta kanat gibidir. İki dizeyi kâfiyeyle bir araya getiremeyen hislerini ifade edemez. Şiir vezin ve kâfiyeyle vücuda gelir (Beyatlı, 1971: 133-135). Kâfiyenin tamamlayıcısı ve zenginleştiricisi olarak redif çok kullanılmıştır. Redif, simetrik tekrarıyla şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Şiirlerin diğer yerlerinde nadir rastlanan fiil çekimlerini, atmosfer yaratıcı zaman kiplerini, deyimler ve cümlecikleri sergileyen redifler, esas çoğunluğu ile Fars şiirinden tercüme ve aktarma olmak bir tarafa, aksine orada mukabilleri veya benzerleri bulunmamaları yönünden ayrıca orijinallik taşırlar. Divan şiirinde redifler Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade Türk dilinin malzemesi üzerine kurulmuştur. Redif divan şiirinin yerli olduğu, başka deyişle yerliyi en iyi bulduğu bir cephesidir (Akiün, 1994: 102).

Kâfiyenin⁵ şiirde dizelerin bitişini haber veren vezninden doğan işlevi veya kıta yapılarının düzenleyicisi, bazen de tek kurucusu olarak görevi estetik açıdan çok daha mühimdir. Fakat en mühimi kâfiye bir anlama sahiptir ve bu tarafıyla şiirin bütün insicamı içinde derinden tesir göstermektedir. Kelimeler kâfiyeler aracılığıyla bir araya gelir, birbirine bağlanır veya zıtlaşır (Wellek, Warren, 2013: 181).

Divan şiirinde kâfiye ve redif belli bir düzen ile kullanılır. Şairler genellikle bu düzene uyarlar. Gazelde aa ba ca da ea ... şeklinde bir örgü ile kâfiye ve redifler kullanılır. İlk beyitteki dizeler kendi arasında uyumludur. Sonraki beyitlerin ikinci dizeleri de birinci beyitle belli bir uyum içindedir. Bu, şiirin kulağa hoş gelmesini ve belli bir düzen içinde ilerlemesini sağlar. Mısra sonlarında yer alan kâfiyelerden sonra kullanılan rediflerin kelime hâlinde olması şiirdeki ahengi arttırır ve şiirin benzer bir anlam dairesi içerisine girmesini sağlar. İncelediğimiz gazel de bu şekildedir. Kelime hâlinde "incinür" redifinin kullanılması şiirin ahengini güçlendirmiştir. Ek hâlinde bulunan "-dan/-den" redifi de buna eşlik etmiştir. Kâfiye ise am/em (mücerret kâfiye⁶) seslerinden meydana gelmiştir. Bu da gösteriyor ki şiirde kâfiye ve redif 12 sestem (em den incinür) oluşmaktadır. Gazelde "incinür" redifi bu şiirde ortak kavramların kullanılmasını sağlamıştır. Ayrılma hâli eki -den'in kullanılması da şiirdeki çağrışımın aynı yönde gitmesinin yolunu açmıştır. Zira -den ekiyle incinmenin neden kaynaklandığı gösterilmiştir.

Divan şiirinde redifli (müreddef) gazeller, redifsiz (gayr-ı müreddef) gazellere oranla sayıca daha fazladır. Bâkî'nin gazeli redifli bir gazeldir. Redif hem ek olarak hem kelime olarak mevcuttur. Redif olan "incinür" kelimesi fiildir. Redif Türkçe bir kelimedir. Bu redifin kullanılması şiirde benzer kavram alanıyla ilgili kelimelerin şiire girmesini sağlamıştır. "İncinür" redifi aslında divan şiirinin genel duygu temayülünü yansıtan kavramları kendisine çekebilecek potansiyele sahiptir. Çünkü divan şiirinde

⁴ Mücerred Kâfiye (Kâfiye-i Mücerrede): Sadece revinin (kâfiyeyi meydana getiren asıl harf) tekrarından meydana gelen kâfiyedir. "...sitem" ve "...kerem"de olduğu gibi. Ancak bu tür kâfiyelerde reviden önceki kısa ünlünün de tekrar etmesi gerekir. Mürekkep Kâfiye (Kâfiye-i Mürekkebe): Mürekkep kâfiye, reviden önceki bazı harflerin de tekrar etmesiyle oluşur. "zarîf" ve "latîf", "derd" ve "mêrd", "zâhîr" ve "mâhîr" de olduğu gibi.

⁵ Burada kâfiyeyle kastedilen rediftir.

⁶ Sadece revî harfinin tekrarından ortaya çıkan kâfiyedir. Revî harfinden önce kısa bir ünlünün de tekrar etmesi gerekir.

sevgilinin cevri ü cefasından dolayı incinen âşığın durumları genellikle görülür. Gazele baktığımızda "incinür" redifi "dil", "mihnet", "gam", "hecr", "elinden çekmek", "cevr ü sitem", "katl", "hükm-i kalem", "kahr", "nem-i eşküm", "nem", "yem", "hûn-ı eşk" gibi ortak kavram alanı ile ilgili kelimelerin bir arada olduğu görülür.

2.2. Ses incelemesi

Şiirde ses; ünlü ve ünsüzlerin tekrar sıklığı, hecelerin yinelenmesi, kelime, kelime grupları ve dizelerin ya da birimlerin tekrarıyla ilgilidir. Türk şiiri söz konusu olduğunda ses yinelemeleri daha çok kâfiye ve redifte görülür. Mısra sonlarına gelen bu ses tekrarları Türk şiirinin ilk dönemlerinden günümüze kadar görülür. Türk dilinde yüklem sonda yer alması ve genellikle fiil olması dilimizi redif kullanmaya elverişli hâle getirir. Redif olan kelime asıl yargıyı üzerine aldığı için şiirde ses-anlam ilişkisini sağlar. Redifin ek olduğu şiirler de bu ilişki zayıflamaz. Böylece şiirde ses ve anlamın birbiriyle paralel yürüdüğü bir mekanizma ortaya çıkar. Şiirin anlamını çözmeye ses bir hareket noktası oluşturur. Fakat şiirin sesi ile anlamı arasında bir ilişki olduğu henüz kanıtlanabilmiş bir tez değildir.

Edebî dil, özellikle şiirde, dil unsurlarını düzenler, azaltır, yoğunlaştırır, çift anlamlara ve örtük söyleyişlere başvurur, dikkati celp etmek için dize, ölçü, uyak, ses tekrarları gibi pek çok teknik özellikten yararlanır bir ruh hâli, bir tavır yansıtır ve okuyanı etkilemeye çalışır (Welek, Waren, 2013: 26).

Kortantamer, şiirde kâfiye ve redifin sadece kulakta güzel bir ses oluşturmak için kullanılmadığını aynı zamanda mısra yapılarını, nazım şekillerini düzenlemekte de önemli görev üstlendiklerini belirtir (Kortantamer, 1993: 279). Nitekim incelediğimiz bu gazelde de kâfiye ve redif belli kurallar dahilinde kullanılarak şiirde bir düzen oluşturulmuştur. Bu düzende genellikle ilk beytin dizeleri kendi aralarında, daha sonraki beytlerin ikinci dizeleriyle birinci beyitle ses uyumuna sahiptir. Bu da gazellerin yapı unsurlarından birini (kâfiye şeması) meydana getirir.

Şiir ses tanziminde ünlü ünsüz ilişkileri, muhtelif tekrar tipleri, uyak, redif, dize, paralellikler, ölçü, ritim gibi ses vasıtalarından nasıl faydalanıyorsa, anlam ve ses bağlantılarının dilde oluşturduğu yerleşmiş ses değerlerinden de öyle yararlanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bütün bu araçlardan yararlanan ses düzenlemelerinin anlamdan soyutlanmamış olmasıdır. Ses düzenlemeleri anlam yapısıyla ilintileri oranında estetik çekiciliklerinin alanlarını genişletirler. Bu bakımdan iyi bir şiirde ses düzenlemeleri de söz düzenlemeleriyle uyum içinde içeriğin biçimlenmesine katılırlar (Kortantamer, 1993: 276-278).

Şairlerin tercih ettikleri seslerle mizaçları arasında bir alakanın olup olmadığı katiyet kazanmamakla birlikte belli seslerin yoğun olarak kullanılmasının ahengi sağlama kaygısını aşan bir yanı olduğu da bilinmektedir (Macit, 1996:71-72).

Her biri anlam içeren kelimeleri taşıyan sesler zaman içerisinde öfke, sevinç, korku, şefkat, özlem, merak, şaşkınlık gibi pek çok duyguyu daha iyi iletebilmek için uzatılmış, tonlanmış, vurgulanmış veya kısaltılmışlar, böylece dilin, kendisi içerisinde yetişenleri etkileyen, kavrayan ses ve anlam birimleri oluşmuştur (Kortantamer, 1993: 335).

2.2.1. Ünlü ve ünsüzler

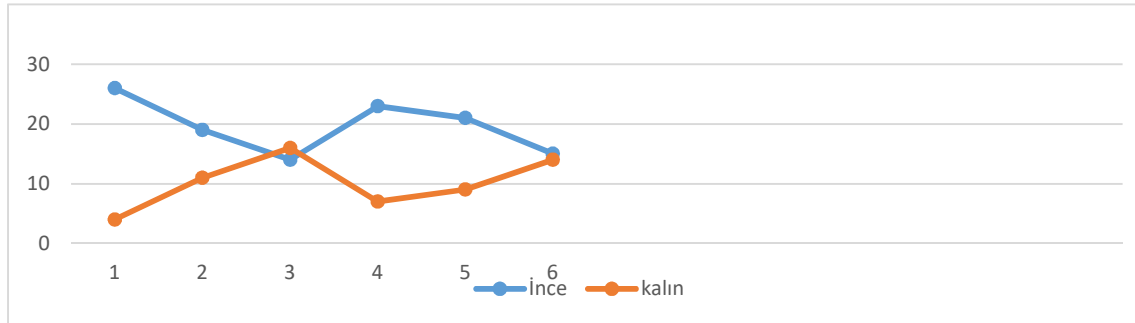
Bu gazelde 179 ünlü kullanılmıştır. Bu ünlülerin 117'si ince, 62'si kalın ünlüdür. İnce ünlülerin sayısı kalın ünlülerin yaklaşık iki katı kadardır. Bu durum şiirde tiz bir sesin hâkim olmasını sağlamıştır. Bunda redif ve kâfiye olan seslerin büyük etkisi vardır. Kâfiye ve redif seslerinde 34 ince ünlü

bulunmaktadır. Bu sesler dışında şiirde 83 ince ünlü bulunmaktadır ki bu yine kalın ünlü sayısından fazladır. İnce ünlüler içinde i (43) ve e (52) sesleri aşağıdaki tablolarda da görüldüğü üzere belirgin bir şekilde fazla kullanılmıştır. İnce ünlüler gazelde 5 beyitte kalın ünlülerden fazladır. Bunun yanında 3. beyitte kalın ünlülerin sayısı ince ünlülerin sayısını az farkla geçmektedir. Burada âşık kahriyle sevgilinin ilgilenmesini duyurmak istemektedir. Kalın ünlü sayısı 6. beyitte de artmaktadır. Âşık burada sevgiliye yakın olma isteğinin hoş karşılanmamasından dolayı sitemini dile getirmektedir. Yuvarlak ünlüler (28), düz ünlülere (151) göre bariz bir şekilde az tercih edilmiştir. Geniş ünlüler (95) ile dar ünlülerin (84) sayısı ise birbirine yakındır.

Grafik 3 Gazeldeki ünlü seslerin sayısı

Grafik 4 Gazeldeki ince ve kalın ünlüler

Gazelde ünsüzlerin sayısı ünlülere göre fazladır. Ünsüzlerin sayısı 255 iken ünlülerin sayısı 179'dur. Bu şiirde %58,8 ünsüz, %41,2 ünlü kullanıldığını gösteriyor. Horata'ya göre ünsüzlerin hâkim olduğu şiirler hareketli, akıcı; ünlülerin ağırlıkta olduğu şiirler durağandır. Ünlü ve ünsüz sayılarının birbirine yakın olduğu şiirlerde ise bu nitelikler arasında bir denge ve birinden diğerine bir geçiş vardır (Horata, 1998: 53).

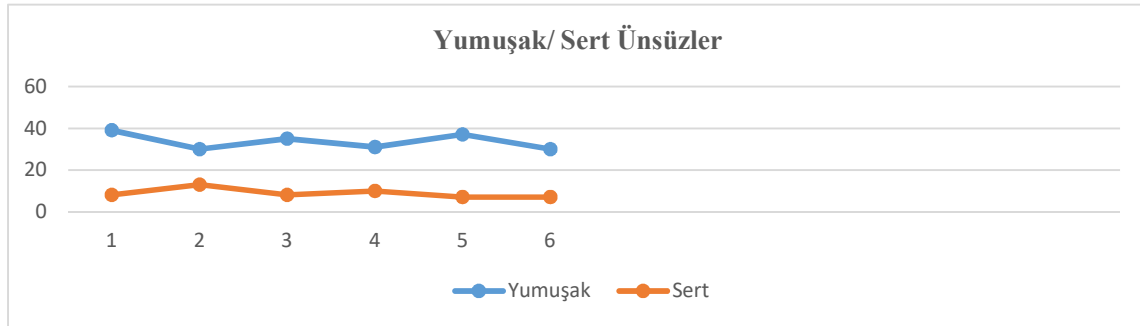
Gazelde dikkati çeken bir başka yön 52 sert ünsüze karşın 200 yumuşak ünsüzün kullanılmasıdır. Redifi oluşturan kelime ve eklerin bütün seslerinin yumuşak olması da bu sayının sert ünsüzlerin dört katı kadar olmasını etkilemiştir. Yumuşak ünsüzlerin baskın olması şiirin lirik olduğunun işaretlerindedir. Divan şairleri sözün kolay, kulağa hoş gelecek biçimde söylenmesi ve akıcı olması anlamına gelen "selaset"e önem verirlerdi. Belagatte kalın ve sert ünlü ve ünsüzler taşıyan kelimeler elfâz-ı cezele; yumuşak, kulağa hoş gelen kelimeler elfâz-ı rakîka olarak adlandırılırdı (Akın, 2016: 114-124). İnce ünlülerin ve yumuşak ünsüzlerin kullanımı Bâkî'nin gazelinin elfâz-ı rakîkadan oluştuğunu gösterir.

Şiirde yumuşak ünsüzlerle, ince ünlülerin sayısının çok olması incinen ruhun terennümlerini yansıtmaya elverişlidir. Bu terennümler düşük tondadır. Yani bir nevi âşığın kendisiyle dertleşmesi şeklindedir. Şiirin birinci bölümünde (1-3 beyitler) çekilen sıkıntılar ve bunları isyan etmeden kabulleniş, ikinci bölümde (4-6 beyitler) bir serzeniş söz konusudur. Yumuşak ünsüzlerle ince ünlülerin yoğun olarak yer aldığı kelimeler şiirin sesini yumuşatır ve iç konuşma, içe sesleniş amacına hizmet eder (Özuygun, Baysan, 2014: 331). Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi gazelin hiçbir beytinde sert ünsüzlerin sayısı yumuşak ünsüzlerden fazla değildir. Sert ünsüzlerle yumuşak ünsüzlerin sayısı ters yönde bir paralellik göstermektedir.

Ünsüz sesler içinde n (45), r (29), d (29), m (27), l (19) sesleri gazelde bariz bir biçimde diğer ünsüzlere göre fazladır. Bu seslerin ortak özelliği hepsinin yumuşak ünsüzler olmasıdır. Bunlar içinde d sesi dışındakiler akıcı ünsüzlerdir. Bâkî'nin gazelinde fiillerin yoğun kullanılması ve akıcı ünsüzlerin fiillere eşlik etmesiyle ahenkli bir anlatım yakalanmıştır. Buradaki seslerden r ince, zarif akışı; m ve n ünsüzü ile şairin dilinde akıcı, lirik duyguları ifade eden bir edası vardır. Diğer bir ünsüz d ise düşünceli, ızdıraplı ve sıkıntılı temlerde daha çok tercih edilmektedir. Hasret ifadesiyle de bu ünsüz karşımıza çıkar. Şairler sessiz bir ortamı yani kendi başlarına kaldıkları düşünceli hâlleri anlatırken genellikle l, m, n, r yumuşak ünsüzlerini kullanırlar (Adıyaman, 2010: 20-21). Ötümsüz karşılığı olmayan l, r, y, n, m sonantlar (akıcı ünsüzler) müzikalitesi yüksek dizemli (ritmik) seslerdir (Hazar, 2020: 286). Akıcı ünsüzlerin kullanımı şiir dili, akıcılık, ahenk ve ritim açısından önemlidir. Akıcı ünsüzler, periyodik (süreklî); tonlu sızıcı ve tonlu patlayıcı ünsüzler, periyodik-aperiyodik, tonsuz sızıcı ve tonsuz patlayıcı ünsüzler aperiyodik (süreksiz) seslerdir. Şâirlerin periyodik ünsüzleri fazla kullanıp, aperiyodik ünsüzleri az kullanmaları, onların şiirini lirizme daha çok yaklaştırır (Açık Önkaş, 2010: 86).

Gazelin seslerinde dikkati çeken bir başka husus "-den" ayrılma hâli ekinin 9 defa kullanılmasıdır. Bu kullanımların 7'si ek olarak kullanılan redifte görülür. Bu ekin kullanılması şiiri hem anlam hem ses açısından etkilemiştir. Âşık; kendisinin, sevgilinin, sufinin neden incindiğini ya da incinmediğini bu ek vasıtasıyla anlatmıştır. Bu ek yüklemde hemen önce geldiği için vurguyu üzerine çekmiştir. Ayrılma ekini alan dolaylı tümleçler bu gazelde vurguludur. Âşığın derdinin kaynağını bu öğeden çıkarabiliriz. Bu da gösteriyor ki gazelde "-den" ayrılma eki ahengi sağlamasının yanında anlamı da önemli ölçüde etkilemiştir.

Grafik 5 Gazeldeki yumuşak ve sert ünsüzlerin dağılımı

Tablo 2 Gazeldeki ünlü ve ünsüzlerin beyitlere göre dağılımı

Beyitler	1	2	3	4	5	6	Toplam
Kalın ünlüler	4	11	16	7	9	14	61
İnce ünlüler	26	19	14	23	21	15	118
Sert Ünsüzler	8	13	8	10	7	7	53
Yumuşak Ünsüzler	39	30	35	31	37	30	202
Toplam	77	73	73	71	74	66	434

Yukarıdaki tablo gazelin beyitlerindeki ses ilişkisini bütün olarak göstermektedir. Burada da ince ünlülerin ve yumuşak ünsüzlerin belirgin bir şekilde fazla olduğu görülmektedir.

2.2.2. Aliterasyon ve ses göndermeleri

Gazelde bazı seslerin diğer seslere göre yoğun kullanıldığına yukarıda değinildi. Bu sesler ünlü olarak e, i sesi; ünsüz olarak da n, r, d, m sesleriydi. Birinci ve dördüncü beyitlerde e, i seslerinin tekrarıyla asonans, n sesinin tekrarıyla aliterasyon yapılmıştır.

Şiirin kelime hâlindeki redifi "incinür"ün tekrar etmesi ve onun ardından gelen "-den" ayrılma hâli eki ritim ve ahenk bakımından şiiri müziğe yaklaştırmıştır.

Gazelin dikkat çekici yönlerinden biri "nem", "yem", "dem" kelimelerinin iki anlama gelebilecek şekilde kullanılmasıdır. Bâkî son üç beyitte bu kelimelerle iham sanatının güzel örneklerini sunmuştur. Bu sanat yapılırken de şiirin ahengi güçlenmiştir.

2.3. Sözdizimi incelemesi

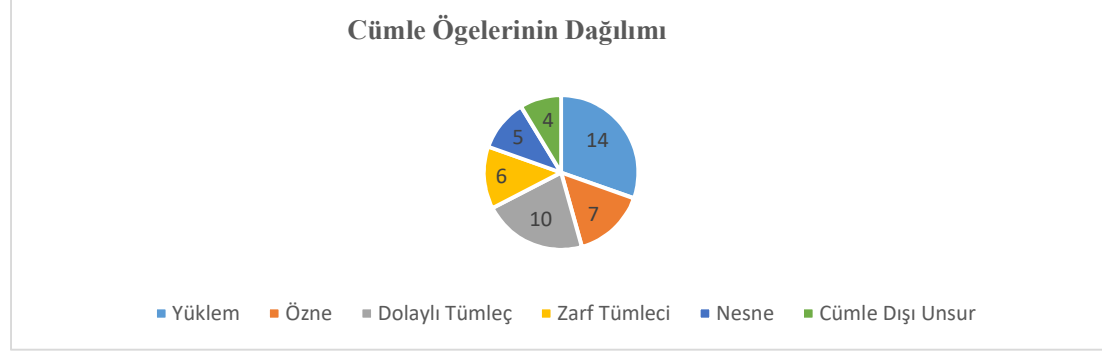
- 1 Dil^{Ö.} ne^{C.D.U.} mihnetden^{D.T} kaçar^{Y.} hergiz^{Z.T.} ne^{C.D.U.} gamdan^{D.T.} incinür^{Y.}.
Hecr elinden çekdüğü cevri sitemden^{D.T.} incinür^{Y.}.
- 2 Katlüme^{D.T.} engüst-i yâr^{N.} itsün işâret^{Y.} gam degül^{Y.}.
Kangı nâ-dândur^{Y.} O^{Ö.} kim^{C.D.U.} hükmi-kaleminden^{D.T.} incinür^{Y.}.
- 3 Olsa kahrunla mukayyed^{Z.T.} lutfidur^{Y.} ihsâmıdur^{Y.}.
Yâr eger incinse^{Z.T.} de mahz-ı keremden^{D.T.} incinür^{Y.}.
- 4 Kâmeti servin^{Ö.} nem-i eşküm^{N.} ser-efrâz eyledi^{Y.}.
N^{Ö.} oldı^{Y.} ol nâzük-nihâle^{D.T.} şimdi^{Z.T.} nemden^{D.T.} incinür^{Y.}.
- 5 Gözlerüm yaşını^{N.} Sôfî^{Ö.} istemez^{Y.} yem kıldugum^{N.}.
Görmedüm^{Y.} bir böyle har^{N.} câlemden^{D.T.} yemden^{D.T.} incinür^{Y.}.

- 6 Hûn-ı eşküm^Ö. bir zamân^{Z.T.} âlûde kıldı^{Y.} işigin^{N.}
Bana^{D.T.} dil-ber^Ö. Bâkıyâ^{C.D.U.} dahi^{Z.T.} o demden^{D.T.} incinür^{Y.}

Bu gazelde cümle öğelerinden en fazla yüklem kullanılmıştır. Bunun sebebi redifin yüklemden oluşmasıdır. Yüklemden sonra ek hâlindeki redif -den'in etkisiyle dolaylı tümleş kullanılmıştır.

Grafik 6 Gazelin cümle öğelerinin dağılımı

Bu gazelin söz diziminde dikkati çeken şeylerden biri 18 cümleden 14'nün fiil cümlesi olmasıdır. Sadece 4 cümle isim cümlesidir. Bu cümlelerde 3 ve 4. beyitlerde yer almaktadır. Gazelde yer alan cümlelerin çoğu 3 (8) ya da 2 (7) öğelidir. Son beyitteki iki cümle 4 öğeli olmasıyla en fazla öğeyi barındırmaktadır. İkinci beyitte ise sadece yüklemden oluşan bir cümle bulunmaktadır. Cümlelerin az öğeli olması ve seslerin akıcı ünsüzlerden oluşması akıcı bir anlatım sağlamıştır. Fiil cümlelerinin 3'ü (itsün işâret, ser-efrâz eyledi, âlûde kıldı) yardımcı fiille kurulan birleşik fiildir. Yüklemi fiil olan cümlelerin 9'u geniş zaman kipinde çekimlenmiştir. Bunlardan 7'sini "incinür" redifi oluşturmaktadır. Diğer 2'si "kaçar", "istemez" fiillerdir. Zeynep Kormaz, geniş zaman kipinin her zamanı içine alan bir sürekliliğe sahip olduğunu söyler. Sık yapılan, alışkanlık-âdet hâline gelen fiillerin bu kiple aktarıldığını ifade eder (Korkmaz, 2007:637). Bu gazelde de alışkanlık hâline gelmiş ve süreklilik gösteren durumlar anlatılmaktadır. Gazelde di'li geçmiş zaman çekimli 4 fiil (ser-efrâz eyledi, n'oldu, görmedim, âlûde kıldı) vardır. Bir cümlede ise fiil emir (işaret etsin) kipindedir. Geriye kalan 4 cümle isim cümlesidir. Bunlardan üçü (kangı nâ-dândur, lutfidur, ihsânıdur) bildirme eki -dur/-dür'la yüklem yapılmıştır. Bir cümlede ise "gam degül[dür]" bildirme eki getirilmemiştir.

Gazelde 18 cümlelerin 5'i dışında hepsi kuralıdır. Bu Türkçenin söz dizimine uygun bir yapının (özne+tümleş+ yüklem) tercih edildiğini gösterir. Şiir dilinde genellikle devrik cümleler kullanılır. Fakat Bâkî'nin bu gazelinde redif yüklem olduğu için kuralı cümlelerin fazla olması beklenen bir durumdur. Nitekim "incinür" redifiyle yedi cümle oluşmuştur. Redif olan kelimelerle yapılan cümleler olmazsa geriye sadece kuralı iki cümle kalır. Kuralı cümlelerin ağırlıkta olması anlatımda akıcılık sağlamıştır. Yüklem birinin dışında (görmedüm/1. tekil şahıs) hepsi 3. tekil şahısla çekimlenmiştir.

Tablo 3 Gazeldeki cümlelerin türleri

	Cümle sayısı	Yüklem türüne göre	Yüklem yerine göre	Anlamına göre	Yapısına göre
1.beyit	3	fiil	kurallı	olumsuz	bağlı
		fiil	kurallı	olumsuz	bağlı
		fiil	kurallı	olumlu	girişik birleşik
2.beyit	4	fiil	kurallı	olumlu	basit
		isim	kurallı	olumsuz	basit
		isim	devrik	olumlu	ki'li birleşik
		fiil	kurallı	olumlu	ki'li birleşik
3.beyit	3	isim	kurallı	olumlu	sıralı
		isim	kurallı	olumlu	sıralı
		fiil	kurallı	olumlu	şartlı birleşik
4.beyit	3	fiil	kurallı	olumlu	basit
		fiil	devrik	olumlu	basit
		fiil	kurallı	olumlu	basit
5.beyit	3	fiil	devrik	olumsuz	girişik birleşik
		fiil	devrik	olumsuz	basit
		fiil	kurallı	olumlu	basit
6.beyit	2	fiil	devrik	olumlu	basit
		fiil	kurallı	olumlu	basit

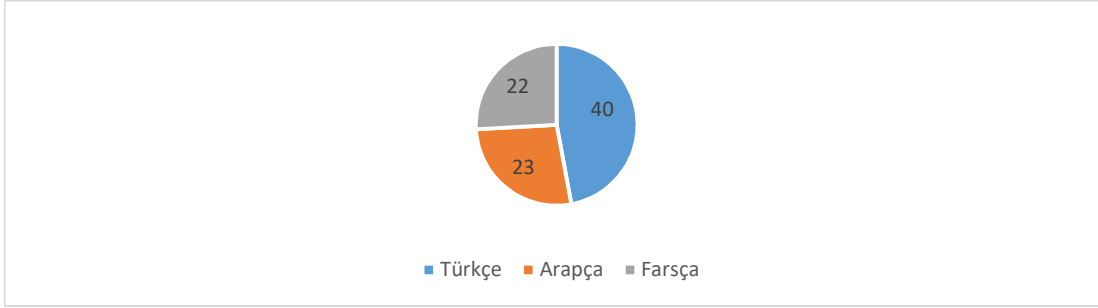
Gazelde bulunan 18 cümlelerin sözcük sayıları genellikle kısa cümleler tercih edildiği için azdır. Buna göre 1.beyitte üç cümleden ikisi 3, biri 7 kelimedenden meydana gelir. İkinci beyit 4 cümleyle gazeldeki en fazla cümleye sahiptir. Bu cümlelerden ikisi 3 kelimedenden, biri 2, diğeri 5 kelimedenden oluşur. Üçüncü beyitte 3 cümle bulunmaktadır. Bunlardan ikisi 4, biri 6 kelimedenden oluşur. Dördüncü beyitte bulunan 3 cümlede sırasıyla 6,5,3 kelime vardır. Beşinci beyitte bulunan 3 cümlede 6, 5, 2 kelime mevcuttur. En az sayıda cümleye sahip son beyitte ise 7 ve 6 kelime tercih edilmiştir. En fazla cümlelerin olduğu 2. beyitte âşık sevgilin her türlü cefasına razı olduğunu vurgulamaktadır. Bunu dört cümleyi art arda getirerek söylemektedir. Son beyitte ise sevgilinin âşıktan duyduğu rahatsızlıkla birlikte cümle sayısında bir düşüş görülmektedir.

Gazelde ad durum eki olarak -den'in (ayrılma hâli) kullanımına daha önceki birkaç başlıkta değinildi. Ayrılma hâli ekine göre diğer durum ekleri nadiren kullanılmıştır. Yönelme eki (katlüme, nazûk-nihâle, bana) buluma eki (âlemde), vasıta eki (kahrunla), ilgi eki (servin) birkaç yerde kullanılmıştır. Bunların yanında iyelik eki (çekdüğü, katlüme, kahrunla, lutfidur, ihsânıdur, kâmeti, eşküm, ne[m], gözlerüm, yaşını, eşküm, ışığın) birçok yerde geçmektedir. Bunlar içinde 1. tekil iyelik eki alanlar âşığın durumunu anlatır, 2 ve 3. tekil iyelik ekini taşıyanlar genellikle sevgilinin tavrı ve durumunu ortaya koymak için seçilmiştir.

Gazeldeki sözcüklerin çoğu (33) üç hecelidir. İki heceli (25) ve tek heceli (22) sözcükler daha sonra gelmektedir. Dört heceli sadece bir kelime yer almaktadır. Birden fazla heceli sözcüğün yer almasının sebebi kelime ve ek hâlindeki rediflerin bulunması, iyelik eki ve durum eki alan sözcüklerin fazla olmasından, fiil çekim eklerinin kullanılmasıyla ilgilidir.

Gazelde Farsça tamlamalar genel temayüle göre azdır. Bu da Farsça-Arapça sözcüklerin az, Türkçe kelimelerin fazla kullanılmasına sebep olmuştur. Beş Farsça ad tamlamasının biri izafet-i mülkiyye (engüş-i yâr), diğerleri izafet-i tahsisiyye (hük-m-i kalem, mahz-ı kerem, nem-i eşk, hûn-ı eşk) olarak tercih edilmiştir. Tamlamalarda teşbihiyye, istiariyye ilişkilerinin olmaması şiiri anlam kapallığından uzaklaştırır. Gazelde bir de Türkçe ad tamlamasına (kâmeti servin) yer verilmiştir. Bu tamlamada söz dizimi Türkçeye aykırıdır. Türkçede önce tamlayan sonra tamlanan gelir. Şiirde sadece bir Farsça birleşik sıfat (nâzik-nihâl) vardır. Zincirleme tamlama ise yoktur. Gazelde 6 sıfat tamlaması (hecr elinden çekdüğü cevr ü sitem, kangı nâ-dân, ol nâzûk-nihâl, bir böyle har, bir zamân, o dem) bulunmaktadır.

Gazelin sözcük dağarcığı tekrar edilenlerle birlikte 22 Farsça sözcüğe karşılık, 23 Arapça sözcük ve 40 Türkçe sözcükten oluşmaktadır. Gazelde iki anlama gelen 3 sözcük (nem, yem, dem) bulunmaktadır. Bunların bir anlamını dikkate aldığımızda 82 söz varlığı bulunmaktadır. Ayrıca n'oldu derken ünlüsü düşen kelime de bu sayıya dahil edildi. 16. yüzyıl divan şiirinde kelime hazinesi Türkçenin aleyhine bir gelişim gösterirken bu gazelde tersi bir durum söz konusudur. Bu dönem gazellerinde kelime hazinesi genellikle Farsça, Arapça ve Türkçe şeklinde bir sıralanış izlerken Bâkî'nin bu gazelinde tam tersi bir sıralanış görülmektedir. Türkçe kelimelerin sayısı, Farsça ve Arapçanın toplam sayısının yaklaşık yarısı kadardır.

Grafik 7 Gazeldeki sözcük sayısının dillere göre dağılımı

Gazelin sözcük hazinesinin büyük bölümünü isimler oluşturmaktadır. Bâkî; 46 isim, 16 fiil, 8 sıfat, 5 bağlaç, 2 zarf, 2 zamir, 2 edat ve bir ünlem kullanmıştır. İsimlerin durumları daha çok fiillere bağlanarak anlatılmıştır. Sıfatların az tercih edilmesi şiirde isimlerle ilgili nitelemelerin fazla olmadığını gösterir.

Gazelin söz diziminde önemli bir başka nokta bazı dizelerin dikey bir şekilde aynı ritme sahip olmasıdır. İlk iki beyit ve son beytin dizeleri kendi aralarında simetrik bir ritme sahiptir. Bunun yanında üçüncü ve beşinci beytin ikinci dizesi (3b, 5b) aynı ritim vardır. Üç dizede (3a, 4b, 5a) ise kendi aralarında ritim benzerdir.

2.4. Anlam ve muhteva bakımından incelenmesi

Bu gazelde "incinür" redifinin tercih edilmesi muhteva ile ilgili önemli ipuçları verir. Özellikle âşğın incindiği durumlar şiirin ana duygusunu yansıtır. Divan şiirinde âşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, içli ve duygulu olarak anlatan gazellere âşıkâne (garâmî, lirik) gazellerdir (Dilçin, 2004: 109). Bu gazelde âşğın sevgiliye duyduğu hasret, çektiği cevr ü cefa, sevgiliden yakınma gibi durumları anlattığı için âşıkâne bir gazeldir.

Gazelin ilk üç beytinin birinci bölümü, son üç beytinin ikinci bölümü oluşturduğu daha önce belirtildi. Birinci beyitte âşık ne mihnetten ne gamdan dolayı incindiğini, sevgiliden ayrı kaldığı için için üzöldüğünü dile getiriyor. Burada sevgiliyi gördükten sonra her türlü çileyi çekmeyi göze almış bir âşık görölmektedir. Âşık bu kararlı hâlini ne ... ne bağlaçlarını ve hergiz (asla) kelimesiyle destekliyor. Ayrıca fiilin geniş zaman kipinde kullanılması çekilen üzüntü sürekli olsa bile buna dayanabileceği inancını pekiştiriyor. Fakat âşğın dayanamayacağı şey sevgiliyi görememek, ona hasret çekmektir. Âşık bu durumu 3. kişilere duyuruyor.

İkinci beyitte sevgili dilediğini istediği zaman öldüren biri olarak anlatılıyor. Âşık sevgilinin kendisi hakkında da bir ölüm emri verdiği zaman buna sorgusuz teslim olacağını söylüyor. Zaten bunu sorgulayan kişi câhildir, gerçek âşık değildir. Gazelin ilk üç dizesinde ben merkezli anlatım dördüncü dizeyle (2b) birlikte çevreye yönelmektedir. Âşık her türlü mihnete rağmen sevgilinden ayrılık dışında bir şeyden muzdarip olmayacağını, onun her türlü cevr ü cefasına hatta öldürmesine bile razı olacağını belirtiyor. Fakat sevgiliyi yeterince sevmeyenlerin onun kararlarına boyun eğmeyeceğini vurguluyor. Bundan dolayı âşık soru cümlesiyle hayretini dile getiriyor.

Üçüncü beyitte sevgilinin âşğın kederiyle ilgilenmesinin bir lütuf ve ihsan olduğu anlatılıyor. Düşkün birine lütuf ve ihsanda bulunmak bir cömertlik göstergesidir. Fakat cömertliği yapan sevgili bundan rahatsız oluyor. Âşğın yaşadığı kahr üzüntünün en şiddetli hâlidir. Sevgilinin bu kahrın farkında olması

âşığın beklentisidir. Beyitte incinmek kelimeleri üzölmek anlamıyla değil, tenezzöl etmekten doğan ruh hâlini anlatmak içindir.

Ben merkezli anlatıma dördüncü beyitte devam edilmiştir. Burada âşık gözyaşının sevgilinin servi gibi olan boyunu uzattığını fakat artık sevgilinin bundan rahatsız olduğunu dile getiriyor. Âşık bu duruma şaşırıyor. Daha önceki beyitlerde gördüğümüz sevgiliye karşı her durumdaki teslimiyet burada bir serzenişe dönüşüyor. Gazelin bu dizesiyle (4b) birlikte üslupta farklılaşma başlıyor. Burada her zaman yapılan şeye sevgilinin artık tepki göstermesinden duyulan hayret soru cümlesiyle gösteriliyor. Gazelin bu beyitten itibaren üslubunun değiştiğinin bir başka göstergesi âşığın serzenişini anlatırken iham yoluyla kelimelerin ikinci anlamlarından da yararlanmasıdır.

Gazelin üslubunun en fazla değiştiği kısım beşinci beyittir. Burada başka bir çevreyle karşılaşılıyor. Fakat buradaki çevreyi temsil eden somut bir kişi olan sofidir. Sofi âşığın gözyaşlarını deniz gibi akıtmasını istemez. Çünkü o aslında saf sevgiye düşmandır. Âşık da bunu bildiği için onu aşağılayarak yemden rahatsız olan garip bir eşeğe benzetiyor. Beyitte yine "yem" kelimesinin iki anlamı düşünülerek bir gönderme yapılıyor. Gazelin bu beytinde yergi ve tariz üslubunun kullanılmasıyla diğer beyitlere göre önemli bir farklılık arz etmektedir. Sofiye olan bakışın temsil yoluyla anlatımı ayrıca üslubu daha cazip hâle getirmiştir.

Son beyitte sevgiliye olan kırgınlık içe dönülerek âşığın kendine seslenmesiyle anlatılır. Bu, beyitte iç bene yönelmeyle daha tesirli anlatılmış olur. Akıtılan gözyaşları sevgili içindir. Fakat sevgili bu akıtılan kanlı gözyaşlarından dahi rahatsız olmaktadır. Burada "dem" kelimesi hem "kan" hem "zaman" anlamıyla kullanılarak şiirin çağrışımı zenginleştiriliyor.

Son üç beyitte ayrıca mübalağalı bir anlatım tercih edilmiştir. Bunlar hep âşığın yaşadığı üzüntünün şiddetini anlatmak içindir.

Sonuç

Bâkî'nin "incinür" redifli gazelini incelediğimiz bu çalışmada sözcük hazinesi bakımından genel eğilimin aksine Türkçe kelimelerin yoğun kullanıldığı görüldü. Şiirde aşktan dolayı çekilen sıkıntılar, sevgilinden yakınma söz konusu olduğu için gazel âşıkane'dir. Bu tür gazellerde lirik konular işlenir. Beyit sayısı bakımından pek fazla kullanılmayan 6'lı beyit tercih edilmiştir. Ölçü olarak klasik şiirde çok kullanılan fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün kalıbı seçilmiştir. Şiirde aruz vezninin uygulamasında önemli bir kusurla karşılaşmamıştır. Uyak-redif şiirde ses-anlam kaynaşması sağlamıştır. "İncinür" redifi şiirde ortak kavram alanına ait kelimelerin bir araya gelmesini sağlamıştır. Ek hâlinde olan ayrılma eki -den incinmenin kaynağını vermesi bakımından önemlidir. Şiir ses açısından incelendiğinde ince ünlülerin ve yumuşak ünsüzlerin çok kullanıldığı görüldü. Bunlar âşığın incinmiş ruh hâlini, sevgilinin nazikliğini ve nazını yansıtmaya elverişlidir. Gazelde söz diziminde redif belirleyicidir. Redif fiil olduğu için cümlelerin büyük çoğunluğu fiil cümlesidir. Yine kelime hâlindeki redif sonda bulunduğu için cümlelerin büyük çoğunluğu kurallıdır. Bunun yanında yüklem kullanımı diğer öğelere göre fazladır. Sık yüklem kullanımı cümleleri kısaltmıştır. Sözcük türü bakımından bu gazelde en fazla isimler yer almıştır. Gazelde "nem, yem, dem" sözcüklerinin iki anlama gelebilecek şekilde kullanımı dikkat çekicidir. Bununla iham sanatı yapılmıştır.

Kaynakça

- Açık Önkaş, N. (2010). Türkçe Eğitiminde Fonetik-Semantik İlişkili Şiiri Öğretimi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (34), 80-97.
- Adıyaman, C. "Türkçede Ses ve Anlam İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, İzmir, 2010, 17-26.
- Akın, M. (2016). Rusçuklu Hayrî'nin Belâgat'î İnceleme-Metin-Terimler Dizini (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Malatya.
- Akün, Ö.F. (1994), Divan Edebiyatı, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.9, İstanbul.
- Babacan, İ. (2012). Klasik Şiirin Sonbaharı Sebki Hindî (Hint Üslubu), Akçağ Yayınları (2. bsk.), Ankara.
- Beyatlı, Y.K. (1971). Edebiyata Dair, Baha Matbaası, İstanbul.
- Dilçin, C. (1991). "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Türkoloji Dergisi, C.9 (1), Ankara.
- Dilçin, C. (2004). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları (7. bsk.), Ankara.
- Eren, A. (2010). Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgili Eşiği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (10), 272-285.
- Güneş, H. A. (2022). Klasik Öncesi Dönem Türk Şiirinde Astroloji, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Hazar, M. (2020). Köken Bilime Uzanan "Türkçe Ses Anlam Eşlemesi" ile Yalın Türkçeye Doğru, TÜRKÜL Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi (20), 281-293.
- Horata, O. (1998). Necati Bey'den Bâkî'ye Döne Döne, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 44-66.
- İpekten, H. (2014). Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz (14. bsk.), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Gibb, E.J.W. (1999), Osmanlı Şiir Tarihi, C.1-3, (1.baskı), Akçağ Yay., Ankara.
- Kabaklı, A. (2008). Türk Edebiyatı I, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları (14. baskı), İstanbul.
- Kâtip Çelebi (2007). Keşfü'z-Zunûn (çev. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.1., İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2007). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları (2. bsk.), Ankara.
- Kortantamer, T. (1993). Eski Türk Edebiyatı Makâleler, Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Düşünceler 1, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kortantamer, T. (1994), Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi, Türk Dili ve Edebiyatı, (8), İzmir.
- Küçük, S., (2019). Bâkî ve Dîvânı, (4. bsk.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Macit, M. (1996). Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- Macit, M. (1999), Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler (Haz. Mehmet Kalpaklı) Divan Şiirinde Ahenk Ritim Unsurları: Ritm, Yapı Kredi Yayınları (1.bsk.), İstanbul.
- Ögke A. (2007). "Mevlana'nın Mesnevi'sinde "Har (Eşek)" Metaforu, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 8 (18), 19-41.
- Özuygun, A. R. & Baysan, H. (2014). Şeyh Galib'in "Düştü" Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısal Çıkarım Açısından İncelenmesi, EKEV Akademi Dergisi, (60), 321-338.
- Pala, İ. (2013). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü (23.bsk.), Kapı Yayınları, İstanbul.
- Selçuk, B. (2004). Ahenk Unsurları Bakımından Nefî Dîvân'ının Tahlili, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anadilim Dalı, Elâzığ.

- Şentürk, A. A. (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi yahut Zâhid Hakkında* (1. bsk.), Enderun Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, A.N. (2018). *Fuzûlî Divanı Şerhi* (10.bsk.), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2.bsk.), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- Uyan, Ö. (2022). *Şeyhülislam Yahya Divanı'ndaki İnşa (Emir, İstifham, Temenni, Nida) İfadelerinin Belagat İlmine Göre İncelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, İnönü Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Malatya.
- Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıllar)*, (Yayımlanmış doktora tezi), Gazi Üniversitesi.
- Wellek, R., Warren A. (2013). *Edebiyat Teorisi* (2. bsk.), (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel) Dergâh Yayınları, İstanbul.